

İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Değerler*

Zafer KUŞ**

Zihni MEREY***

Kadir KARATEKİN****

Özet- Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amacı iyi insan ve iyi vatandaş yetiştirmektir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler dersi değerler eğitiminde büyük bir öneme sahiptir. Sosyal Bilgiler dersinde, öğretmenlerin ve öğrencilerin birincil kaynak olarak kullandıkları ve takip ettikleri ders kitaplarında, değerlere ne kadar yer verildiği, hangilerinin daha sık vurgulandığı büyük bir önem taşımaktadır. Bu araştırmada ilköğretim Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada kullanılan 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2009 yılında basılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiş ve tümevarım analizi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre ilköğretim 4 ve 5. sınıf kitaplarında en sık vurgulanan değerler duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi ve dayanışmadır. Sosyal Bilgiler programında yer almasına rağmen en az vurgula-

*Bu çalışmanın özeti 26-28 Ekim 2011 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde düzenlenen Değerler Eğitimi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

**Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

E-posta: zaferkus@gmail.com

***Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

E-posta: zihnimerey@gazi.edu.tr

****Dr. Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi E-posta kadirkaratekin@gazi.edu.tr

nan değerler ise temizlik, dürüstlük ve hoşgörü değerleridir. Bu sonuçlar doğrultusunda 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler kitaplarında hoşgörü değerine daha fazla yer verilmesi gerektiği önerisinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler- Sosyal Bilgiler, Değer, Değerler Eğitimi, Ders Kitabı, İlköğretim

Giriş

Değer, bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaki ilke veya inançlara denir (Kızılcelik ve Erjem, 1994: 99). Uysal (2003:52) değeri; insanın değerini koruyan ve ona değer kazandıran şey olarak ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu ise, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet olarak tanımlamaktadır. Feather(1994) ‘a göre değerler beğenilen davranış ve hedefler hakkındaki genel inanışlardır. İyilik ve kötülük boyutlarını içerirler ve ahlaki bir buyruk ve zorunluluk bildirirler. (Aktaran:Hogg ve Vaughan, 2007:202). Buna göre değerler, toplumca en iyi, en doğru, en faydalı olduğu kabul edilen şeylerdir. Bunlar, insanların kişisel istekleri ya da beğenileri olmayıp, grupların ya da toplumların kabul ettikleri, herkes için iyi, herkes için arzulanan olma özelliğine sahip ve toplumlararası da geçerliliği olan özelliklerdir (Silah, 2000.321). Durkheim, bir toplumun yaşayabilmesi için üyeleri arasında yeterli derecede bir homojenlik bulunması gerektiğini ve bu homojenliğin de ancak çocukları aynı şekilde yetiştiren bir eğitim sayesinde mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Çocukta toplumun istediği ruhsal, zihinsel, ahlaki durumları yaratmak ve geliştirmek ise eğitimin en önemli amaçları arasındadır (Ergün, 2009:21). Toplum içinde bir uyum sağlayabilmek ve toplumu aynı amaç etrafında toplayarak aynı hedefe yöneltebilmek için eğitim sistemi içine girecek olan her bireye bir takım değerlerin kazandırılması gerekmektedir. Böylece toplumun sahip olduğu değerler ve kültür birikimi kuşaktan kuşağa aktararak korunması sağlanacaktır (Tezcan, 1991:44). Değerlerin ve kültürün gelecek nesillere aktarılmasında değerler eğitimi önemli bir rol oynamaktadır. Değerler eğitimi öğrencilerin değerleri seçmesine yardımcı olmayı gerektiren bir süreçtir (Naylor ve Diem, 1987:346). Bu sürecin etkili bir şekilde işleyebilmesi için herkese görev düşmektedir. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı değerler eğitimine verdiği önemi 2005 yılından itibaren uygulamaya geçirdiği öğretim programlarında ve 2010-2011 eğitim-öğretim yılında yayınladığı ilk ders genelgesinin konusunu

değerler eğitimine ayrılarak göstermiştir. Bu genelgede “Eğitim sistemimiz öğrencilerimize; bilgi, beceri, tutum kazandırmanın yanında onların dengeli, sağlıklı gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, temel ve insani değerleri kazanmış iyi insan, iyi vatandaş, olarak yetişmelerini sağlamak görevini üstlenmiştir. Toplumsal hayatı oluşturan, insanları birbirine bağlayan, gelişmeyi, mutluluğu ve huzuru sağlayan, risk ve tehditlerden koruyan ahlaki, insani, sosyal, manevi değerlerimizin tüm bireylere kazandırılmasında en önemli etken eğitimidir. Bu kazanımlarımızın öğrencilerimize aktarılması da değerler eğitimi oluşturmaktadır” ifadesi ile değerler eğitiminin önemi vurgulanmıştır (TTKB, 2010). Öğrencilerin değerlerin farkına varması, bu değerleri içselleştirmesi ve davranışa dönüştürmesi için ya doğrudan bu değerlerin öğretilmesi ya da örtük programlar vasıtasıyla bu değerlerin verilmesi gerekmektedir. Ancak etkili bir değer öğretimi için doğrudan değer öğretimi ile örtük programlar yolu ile değer öğretimi birlikte kullanılmalıdır (Akbaş, 2010: 342). Genelde eğitimin özelde ise Sosyal Bilgiler eğitiminin, bireylere demokratik değer, tutum ve inançlar geliştirme, var olan değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla ve çevreleriyle etkileşimlerini nasıl etkilediğinin bilincine varmalarına yardımcı olma sorumluluğu vardır (Doğanay,2011: 230). Bu sorumluluğu yerine getirebilmesi için Sosyal Bilgiler öğretim programlarının değerler eğitimi açısından etkili ve yeterli olması gerekmektedir. Ancak hem genel eğitim içinde hem de Sosyal Bilgiler eğitimi içinde değerler eğitimi gereken yeri ve önemi almamıştır (Doğanay,2011:227). Ancak 2005 yılında uygulamaya geçen Sosyal Bilgiler öğretim programında değerler eğitimine çok önem verildiği görülmektedir. Sosyal bilgiler dersi 4-5 ve 6-7. sınıf öğretim programında değerler ve bu değerlerin eğitimi, ayrı bir başlık altında ele alınmış ve öğrenciye verilmesi gereken değerler belirlenmiştir (Yel ve Aladağ, 2009:135). Sosyal Bilgiler dersi değer eğitimi ile öğrencilere; toplumun varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için belli değerleri kazandırmayı amaçlamaktadır (MEB, 2005: 87). Bu değerler; aile birliğine önem verme, adil olma, bağımsızlık, barış, özgürlük, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverliktir (MEB, 2005:89).

Literatüre bakıldığı zaman ağırlıklı olarak Türkçe ders kitaplarındaki değerler ile ilgili çalışmaların yer aldığı görülmektedir (Matan, 2004; Özgen, 2005; Belet ve Deveci, 2008; Somuncu, 2008; Aral, 2008; Şen, 2008; Karadüz, 2008; Karagöz,2009; Kılınç ve Akyol, 2009; Yaman, Taflan ve Çolak, 2009, Akyol, 2010;

Demir, 2012). Sosyal Bilgiler dersinde son yıllarda değerler ile ilgili çalışmaların çok sayıda yapıldığı görülmektedir. Bunlar özellikle programdaki değerlerin incelenmesine yönelik çalışmalardır (Ercan, 2001; Tezgel, 2006; Balcı, 2008; Baydar, 2009; Kan, 2010; Aladağ, 2012; Gömleksiz ve Cro, 2010; Sancan, 2006; Keskin, 2008; Merey, Kuş ve Karatekin, 2012) Ancak Sosyal Bilgiler ders programında yer alan değerlerin ders kitabında yer almasını inceleyen çalışmaların ise daha az sayıda yer aldığı görülmektedir (Evin ve Kafadar, 2004; Topkaya vd, 2011; Ersoy ve şahin, 2011). Sosyal Bilgiler dersinde de, öğretmenlerin ve öğrencilerin birincil kaynak olarak kullandıkları ve takip ettikleri ders kitaplarında bu değerlerin hangilerinin yer aldığı, değerlere ne kadar yer verildiği, hangilerinin daha sık vurgulandığı büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan ilköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

İlköğretim 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunu belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde tümevarım analizi yöntemi kullanılmıştır.

Örneklem

Bu araştırmada 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının son baskıları incelenmek üzere ele alınmıştır. Kitaplar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yayınevi kitaplarıdır. Araştırmada kullanılan 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 18.12.2009 gün ve 292/290 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş ve kitaplar Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı tarafından ikinci defa basılmıştır.

Verilerin Toplanması ve zmlenmesi

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve şimşek, 2005).

Tümevarım analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Araştırmada, tümevarım analizi kapsamında verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi ve tanımlanması, bulguların yorumlanması aşamaları izlenerek (Yıldırım ve Şimşek, 2005) şu işlemler gerçekleştirilmiştir:

Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki değerleri incelemek üzere bir form oluşturulmuştur. Bu formda, Sosyal Bilgiler Öğretim programlarında kazandırılması hedeflenen 20 (yirmi) değer esas alınmıştır. İki ayrı araştırmacı tarafından kitaptaki tüm metinler okunmuş (sorular hariç) belirlenen değerler ilgili değer kutucuğuna kodlanmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan iki ayrı analiz sonuçları karşılaştırılmış birbiri ile uyumu kontrol edilmiştir. Birbiri ile uyum göstermeyen kodlarda bir uzman görüşü alınarak ilgili değer kutucuğuna tekrar kodlanmıştır. Bu kodlar bir araya getirilerek 20 değer altında alt temalar oluşturulmuş ve 20 değer altında bulgular sunulmuştur. Bulguların sunumu sırasında metinlerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Örnek:

Kodlar	Alt Tema	Tema
Safranbolu, ülkemizde bulunan çok çeşitli kültür ve tabiat varlığını barındıran bir ilçesidir.	Kültürel Mirasa Duyarlılık	DUYARLILIK
Ülkemizde turizm gelirlerini artırmak için doğal ve tarihi mirasımıza sahip çıkmamız gerekir.		
Küresel ısınma, kuraklık ve tarımdaki bilinçsiz sulama sebebiyle Tuz gölü 90 yılda %85 küçüldü.	Doğal Çevreye Duyarlılık	
Bu da ancak doğal çevreye duyarlı insanlar sayesinde olacaktır.		
Etkin vatandaşlık toplumsal konularda duyarlı olmayı gerektirir.	Toplumsal duyarlılık	
Bu çocuklar için bir şeyler yapmalıydık.		

Bulgular

Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular

İlköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarında vatanseverlik (51), duyarlılık (33), sorumluluk (26), sevgi (26), dayanışma (20), sağlıklı olmaya önem verme (12), bilimsellik (10), aile birliğine önem verme (8), bağımsızlık (8), yardımseverlik (6), saygı (6), misafirperverlik (3), temizlik (2), estetik (2), barış (1), dürüstlük (1), hoşgörü (1), değerlerine ilişkin bulgulara rastlanılmıştır.

Vatanseverlik

İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan vatanseverlik değeri içeriğinde; milli kültür (30), vatan millet sevgisi (14), bayramlar (5), bayrak sevgisi (2) değerleri yer almaktadır.

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı içerisinde milli kültür değeri, kültürel öğeler vurgulanarak en sık yer alan ulusal değerler arasında yer almaktadır. “Kültürel zenginliğimiz” konu başlığı altında özellikle milli kültür değerlerimiz vurgulanmaktadır. “*Türk kahvesi geleneksel Türk kültürünün en güzel ve en özel alışkanlıklarından biridir... dünyaya armağanımız olan sıcak bir içecekten ziyade örf ve adetlerimiz içine yerleşen bir kültürdür*” (s.38) / “*Atalarımız Cirit oyununu yüzyıllarca oynamışlar. Şimdi bizde bu mirası yaşatıyoruz.*” (s.43) Yine “Kültür Elçisiyiz” konusunda “*Kına gecelerinin ve özel günlerin giysisi olan bindallı eskiden günlük yaşamda giyilmiş*”(s.45) ifadelerine yer verilmektedir. Etkin yurttaşlık konusu içerisinde bir afişte “*Türk mutfağının döner, gözleme, kebab, tatlı, börek çeşitleri ve daha neler neler...*”(s.137) ifadeleri yer almaktadır. Sosyal kulüpler konusu içerisinde “*Zorlu ve emek isteyen bir sanat olan ebru da sevdirilip yaşatılması gereken bir sanat. Kültürlerine sahip çıkan öğrencilerimizi yürekten kutluyorum.*” (s.140) ifadesi ile Türk kültürüne vurgu yapılmaktadır.

Vatan Millet sevgisi değeri Kurtuluş Savaşı, Balkanlardaki göçmenler ve askerlikle ilgili cümlelerde vurgulanmıştır. “*Kastamonulu şerife bacı... O, kahraman bir Türk kadını. Mermiler ıslanmasın diye bebeğinin battaniyesini mermilere sarmış.*”(s.21) / “*Balkanlarda yaşayan Türklerin en büyük hayali günün birinde ana vatan Türkiye’ye göç etmiş. Anneannemin babası Türkiye’de asker olmayı çok istiyormuş.*”(s.35) / “*Türk Milletinin vatan sevgisi ve Mustafa Kemal’in üstün komutanlığıyla kazanıldı.*” (s.54)

4. sınıf Sosyal Bilgiler kitabı içerisinde özellikle 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’na bunun yanında dini bayramlara da yer verilmiştir. “*Her 23 Nisan’da ulusça bir bayram coşkusu yaşarız.*” (s.162) Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), uluslar arası 23 Nisan Çocuk Şenliği’ni başlatarak bayramı uluslar arası düzeye taşımıştır.” (s.163) / *Bayramlarda büyükleri ziyaret etmek de misafirlere çeşitli ikramlarda bulunmak da mili kültürümüzün bir parçasıdır... dargınlar barışır. Akrabalık ve dostluk bağları bayramlar sayesinde güçlenir...*” (s.38).

Vatanseverlik değeri içerisinde yer alan bayrak sevgisi ise Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Savaşı tablosu anlatımında yer almaktadır. “*Teyze şu*

Türk Askerine bak, yaralı olduğu halde bayrağımızı elinden bırakmamış....Evet kızım bayrak kutsal değerlerimizden biridir” (s.54) /” Türk askerine bak yaralı olduğu halde bayrağı elinden bırakmamış.” (s.54)

Duyarlılık

Duyarlılık değerleri içerisinde doğal çevreye duyarlılık (22) ve toplumsal duyarlılık (11) temaları yer almaktadır.

Doğal çevreye duyarlılık 4. sınıf Sosyal Bilgiler kitabında geniş yer bulmaktadır. Bu değer kitap içerisinde farklı yerlerde verilen cümlelerle tekrarlanmıştır. *“Ormanlarımız bizim akciğerlerimiz..... Ormanda asla ateş yakmamalıyız.” (s.18) / “Böylece toprağın, suyun hatta havanın kirlenmesiyle değişen doğal ortam gelecekte yaşanmaz bir hale gelebilir.” (s.73) / “Küresel ısınmanın kendi çevrelerini de tehdit ettiğini fark etti.” (s.138) / “Çevremizin korunması ile ilgili çalışmalara katulabiliriz... hepimizin yaşadığımız çevresi temiz tutarak koruması gerekir..”(s.156).*

Toplumsal duyarlılık değeri, özellikle deprem ve sosyal problemlerle ilgili cümlelerde yer bulmaktadır. *“Depremden koruma kültürünü yerleştirecek ve bu konuda toplumsal duyarlılığı geliştirecek etkinliklere katılıyorum.” (s.76)/“Öğretmen daha sonra herkesin çevresindekilere duyarlı olması; elinden geldiği kadar topluma hizmet veren gruplarla, kurumlarla ve sosyal örgütlerle etkileşim içinde olması gerektiğini vurguladı.” (s.136)/“Üç arkadaş kendi aralarında bu duruma bir çare bulmak için kermes düzenleme kararı aldılar.” (s.137) / “Kız arkadaşlarının okula devam etmeleri için mücadele edeceğim.”(s.17).*

Sorumluluk

Sorumluluk değeri içerisinde, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirme (16), tutumlu olma (4), üzerine düşen görevleri yerine getirme (6), temaları yer almaktadır.

Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirme ile ilgili özellikle bilinçli tüketici olma vurgusu yapılmaktadır. Bu değere seçme seçilme hakkını kullanma konusunda da vurgu yapılmıştır. *“Gülden hanım, tüketici haklarıyla ilgili bir araştırma yaptı. Tüketici haklarını koruyan resmi ve gönüllü kuruluşlar olduğunu öğrenci. Bu derneklerden birine başvurdu.”(s.92) / “Tüketici olarak*

haklarımız olduğu gibi sorumluluklarımızda vardır. Satın aldığımız ürünün fiş veya faturasını almak en başta gelen sorumluluklarımızdandır.”(s.93) / “Yurttaşlık haklarını kullanan vatandaşlarımız da muhtar adayı için oy kullanırlar.” (s.148) / “Sizde on sekiz yaşınıza geldiğinizde seçme, yirmi beş yaşınıza geldiğinizde seçilme hakkını kullanacaksınız.” (s.161).

Tutumlu olma değerine 4. ünite olan üretimden tüketime ünitesi içerisinde yer alan kaynağım ne konu başlığı altında yer verilmektedir. *“Zaman zaman da tasarruf yapmaya çalışırlar” (s.88) / “Bu bayram kırmızı elbisem olmasa da olur. Annem ve babam elbiseyi daha sonra da alır. Şimdi ağabeyimin ihtiyacı karşılanması lazım.”(s.89).*

Üzerine düşen görevi yerine getirme metinler içerisinde yer alan değerler arasındadır. *“Hepimiz üzerimize düşen görevleri, sorumlulukları yerine getirirsek hiç de zor olmaz”(s.21) / “Elif, iyi bir geleceğe sahip olmak, ülkesine yararlı bir kişi olmak için eğitim görmekte ve derslerine önem vermektedir” (s.85) / “Hepimizin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi hayatımızı daha da kolaylaştırıyor.” (s.128) “Elif, iyi bir geleceğe sahip olmak, ülkesine yararlı bir kişi olmak için eğitim görmekte ve derslerine önem vermektedir.*

Sevgi

Sevgi değerinin içerisinde özellikle Atatürk sevgisi (15) vurgulanmaktadır. Bunun yanında yine sevgi değerinde yer alan diğer temalar ise kitap sevgisi (7), doğa sevgisi (2) ve hayvan sevgisi (2)'dir.

Atatürk sevgisi, “içimizden biri Atatürk” konusu başta olmak üzere diğer konuların içerisinde vurgulanmaktadır. *“Atatürk kişisel özellikleriyle hayranlık duyulan bir insandı. O, vatani ve milletini çok seven bir önder, iyi bir komutan ve yönetici, çok yönlü bir liderdi.”(s.28) / “Bugünlere ulaşmamızı sağlayan Ulu önder Atatürk’e minnettarım” (s.55) / “Yurdumuzun işgali karşısında M. Kemal hiçbir zaman ümitsizliğe düşmedi. O, kararlı duruşunu göstererek milletimizi bilinçlendirdi” (s.158).*

Kitap sevgisi ile ilgili yer alan ifadeler ise şunlardır: *“Zaten yazmayı okumayı çok seviyorum.” (s.17) / “Öğrencilerin kitap sevgisi.” (s.141) / “Okumayı çok severiz.” (s175) / “Metrolarda herkes bir şey okur.” (s.175)*

Doğa sevgisi değeri konuyla ilgili olarak “Çevremizde Gördüklerimiz” konusu içerisinde vurgulanmaktadır. *“İnsanların eli değmeden kendiliğinden oluşan bu doğal ortamlara hayran kalırız” (s.70) / “Sevmiştik doğanın her rengini, suyla boyanmıştı sanki” (s.73)*

Hayvan sevgisi ile ilgili 4. Sınıf sosyal bilgiler kitabında “Hayvanları çok severim. Evde evcil hayvan besliyorum.” (s.14) / “Kedileri çok seviyorum..evde kedi beslemeyi çok isterim.” (s18) ifadeleri yer almaktadır.

Dayanışma

Dayanışma değeri, milli birlik ve beraberlik(17) teması altında birçok kez ve bu değere ailede dayanışma (3) temasında da yer verilmiştir.

Milli birlik ve beraberlik özellikle kurtuluş savaşı ve doğal afetler ile ilgili cümlelerde vurgulanmıştır. “Böylece milli mücadele, toplumsal dayanışma ve işbirliği sayesinde kazanılmıştır.” (s.129) / “Tekâlifî milliye emirlerinin uygulanışı, Türk milletinin milli mücadele yıllarında verdiği önemli bir dayanışma örneğidir.” (s.53) / “Türk milleti, dayanışma ve işbirliğinin en güzel örneğini Kurtuluş savaşında vermiştir.” (s.129) / “Afete uğramış insanlara yardım etmek için tek başına yardımseverlik duygusunun yeterli olmadığını biliyorum.” (s.139).

Ailede dayanışma ile ilgili ifadeler ise şunlardır: “Kısa bir dinlenmenin ardından ben, eşim ve çocuklarımız hep birlikte akşam yemeği hazırlıyoruz... Çocuklarımızın da yardımıyla mutfak musluğunu yerinden çıkararak yenisi ile değiştirdik.”(s.128) / “Çocuklarımı okula götürme konusunda eşimle iş bölümü yapıyoruz.”(s.158).

Sağlıklı Olmaya Önem Verme

Sağlıklı olmaya önem verme değeri içerisinde sağlığa önem verme (8) ve sağlıklı beslenmeye önem verme (4) temaları yer almaktadır.

Sağlıklı olmaya önem verme değerine 4. sınıf Sosyal Bilgiler kitabının farklı yerlerinde vurgu yapılmaktadır. “7 Nisanda dünya sağlık günü kutlanır.” (s.183) / “Ayrıca ürünlerin sağlıklı ve kaliteli olup olmadığını kontrol etmekte görevlerim arasındadır.” (s.97) / “Oysa insanlar düzenli sağlıklı kontrollerini yaptırıp kendilerine dikkat etseler daha sağlıklı bir toplum oluruz.” (s.100).

Sağlıklı beslenmeye önem verme değerine “İhtiyaç mı İstek mi?” ve “Üretim Dağıtım Tüketim Macerası” konu başlığı içerisinde yer verilmektedir. “Kahvaltı yapmak, dengeli beslenmek, vücudumuz için ihtiyaçtır”.(s.85) / “Dengeli ve yeterli beslenen Elif meyveyi çok sever” (s.85) / “Peynir beslenme çağındaki çocukların mutlaka tüketmesi gereken bir ürün...”(s.97).

Bilimsellik

Bilimsellik değeri bilimsel düşünceye önem verme (10) değeri ile 4. sınıf kitabının farklı yerlerinde vurgulanmaktadır. “Yeni enerji kaynaklarını keşfetmek için bilim insanı olmak istiyorum” (s.25) / “Tüm bu kolaylıklar teknolojik gelişmelere, teknolojik gelişmelerin temeli de bilime dayanmaktadır”(s.107) / “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir. diyen Atatürk, bilim v e teknolojiyi rehber edinmiş, her alanda gerçekleştirdiği yeniliklerde bilimi esas almıştır.”(s.114).

Aile Birliğine Önem Verme

Aileye önem verme değeri içerisinde Aileye önem verme(5), Akrabalara önem verme (3) alt temalarına yer verilmiştir.

Aileye önem verme değeri kitap içerisinde şu cümlelerle vurgulanmıştır. “Bireyler aile hayatında yardımlaşma, dayanışma, iş bölümü ve iş birliği gibi değerleri benimserler” / “Atatürk çocukluğundan itibaren aile hayatına büyük önem vermiştir”(s.129) / “Medeniyetin esas ilerlemenin ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır.” (s.129).

Akrabalara önem verme değeri ile ilgili olarak ise şu ifadeler yer bulmaktadır: “Anneannemin yeni evi çok kalabalıkmış..O bu yüzden hiç sıkılmamış.” (s.37) / “Anneannem, büyük babasından kalan köstekli saati oturma odasının duvarına asmış, onun için bu saatin manevi değeri büyükmüş.”(s.35).

Bağımsızlık

Bağımsızlık değeri içerisinde bağımsızlığa önem verme (6) ve cumhuriyet (2) alt temaları yer almaktadır.

Bağımsızlık değeri konuyla ilgili olarak “Ulusal Egemenliğimizin Simgesi” konu başlığı içerisinde yer almaktadır. “Milletimiz tam bağımsızlık ile yaşamak için kesin olarak karardır.” (s.159) / “Ezelden beri hür ve bağımsız yaşamız olan milletimiz, kölelik durumunu kesinlikle reddetmiştir” (s.159) / “İlk meclisimiz verdiği büyük mücadeleyle vatanımızı düşman işgalinden kurtarmış ve bağımsızlığımızı sağlamıştır.” (S.161).

Cumhuriyet değeri “Mustafa Kemal’in “en büyük eserim” dediği cumhuriyeti yaşatmak hepimizin en büyük görevidir.” (s.55)” ve “Cumhuriyetimizi ilan ederek milli egemenliğimizi güçlendirmiştir.” (s.161) cümleleri ile yer bulmaktadır.

Yardımseverlik

Yardımseverlik değerine ihtiyacı olana yardım etme (6) alt teması ile vurgu yapılmaktadır. İhtiyacı olana yardım etme değeri özellikle 6. ünite olan “Hep Birlikte” ünitesi içerisinde vurgulanmaktadır. “*O zaman hep beraber yardıma muhtaç öğrencilerimize elimizden geldiği kadar destek sağlamalıyız*” (s.126) “*Çevremde sağlık problemi yaşayan birçok tanıdığım var. Büyüdüğümde bir derneğe üye olarak onlara yardım etmek istiyorum.*” (s.135) / “*Güzel ülkemizin neresinde bir muhtaç öğrenci varsa yardım etmeye çalışacaktım.*” (s.126).

Saygı

Saygı değeri içerisinde farklılıklara saygı (3), başkalarına saygı (3) değerlerine yer verilmektedir.

Farklılıklara saygı değeri doğrudan bu konu başlığı içerisinde “Benzer ve Farklı yönlerim” konusu içinde ve “Topluma Hizmet Veren Gönüllüler” konusu içerisinde vurgulanmaktadır. “*Başkalarının bizden farklı özelliklerine saygı göstermeliyiz.*”(s.15) / “*Cumhuriyetin temel ilke ve değerlerine bağlı, farklı düşünce ve inançlara saygılı bireylerin yetişmesini sağlamak vakfın amaçlarından*” (s.134).

Başkalarına saygı değeri ise “*Sana yapılmasından hoşlanmadığın bir davranışı başkalarına yapma* (s.22)” / “*Beni saygıyla dinlersin, beğenmezsen sende yeni bir öneri sunarsın.*” (s.21) cümleleri ile vurgulanmaktadır.

Misafirperverlik

Misafirperverlik değeri içerisinde misafiri sevme (3) alt teması ile vurgu yapılmıştır. Bu değer 4. sınıf Sosyal Bilgiler programında doğrudan verilecek değerler arasında da yer almaktadır. Kitapta bu değer ile ilgili şu ifadelerler vurgulanmaktadır: “*Efendi babası misafiri çok severmiş.... Aynı şehirde yaşayan akrabalar, arkadaşlar, dostlar bile misafirlğe yatılı olarak gelirmiş.*” (s.37) / “*Özbek Türkleri de tıpkı sizin gibi misafirperverlikleriyle ünlüdür. Misafir, babandan büyüktür.*” “*Atasözümüz bunun en güzel ispatıdır.*” (s.180).

Temizlik

Temizlik değeri temizliğe önem verme (2) alt teması ile vurgulanmaktadır.

Temizliğe önem verme değeri” Üretim, dağıtım ve Tüketim Macerası” konu

başlığında yer almaktadır. “*Toplanan süt, büyük, temiz kaplara konuyor. Çiftlikte temizlik çok önemli ...*” (s.96) / “*Temizlik ve hijyen konusunda birkaç sorudan sonra.*” (s.95).

Estetik

Estetik değeri estetiğe önem verme (2) alt teması ile vurgulanmaktadır “*İnce bir el işçiliği ile işlenen desenler değişik renklerle hayat bulur.*” (s.39).

Barış

Barış değeri “*1 Eylül dünya barış günü olarak kutlanır.*” (s.183)” cümlesi ile yer almaktadır.

Dürüstlük

Dürüstlük değeri güvenilir olma (1) değeri ile vurgulanmıştır.

“*Babam için güvenilir olmak çok önemliymiş.*” (s.35).

Hoşgörü

Hoşgörü değeri birbirimize karşı hoşgörü (1) değeri ile ilgili cümleyle verilmektedir.

“*Birbirimize karşı hoşgörülü olmalıyız...*” (s.23).

Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler, duyarlılık (62), bilimsellik (50), vatanseverlik (50), sorumluluk (27), bağımsızlık (21), sevgi (17), dayanışma (12), çalışkanlık (9), yardımseverlik (6), estetik (6), saygı (6), barış (5), adil olma (4), sağlıklı olmaya önem verme (4), aile birliğine önem verme (4), dürüstlük (2), temizlik (2), hoşgörü (1), temaları altında sunulmaktadır.

Duyarlılık

Duyarlılık değeri içerisinde kültürel mirasa duyarlılık (32), doğal çevreye duyarlılık (25), toplumsal duyarlılık (5) temaları yer almaktadır.

Kültürel mirasa duyarlılık özellikle “güzel ülkem” konu başlığında ve dünyanın hazineleri konu başlığında vurgu yapılmaktadır. Güzel ülkem konu başlığı içerisinde ülkemizdeki, dünyanın hazineleri konu başlığında ise dünyadaki kültürel mirasa vurgu yapılmaktadır. “Mimar Sinan’ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii’nden başlayalım.”(s.34) / “Nemrut, dünyanın sekizinci harikası.” (s.34) / “Safranbolu, ülkemizde bulunan çok çeşitli kültür ve tabiat varlığını barındıran bir ilçesidir.”(s.177) / “Meksika’da bulunan Maya Antik kentlerindeki piramitler çok ilginç yapılarıdır.” (s.179) / “Ülkemizde turizm gelirlerini artırmak için doğal ve tarihi mirasımıza sahip çıkmamız gerekir.” (s.180).

Doğal çevreye duyarlılık değerine çevre ile ilgili konuların içerisinde belirgin bir şekilde ve kitabın farklı yerlerinde yer verilmektedir. “Küresel ısınma, kuraklık ve tarımdaki bilinçsiz sulama sebebiyle Tuz gölü 90 yılda %85 küçüldü.” (s.71) / “Bu da ancak doğal çevreye duyarlı insanlar sayesinde olacaktır.” (s.71) / “Okulda en sevdiğim kulüplerin başında izci kulübü gelmektedir. Çünkü ben doğayı, yeşili ve gökyüzünü çok seviyorum.” (s.15) “Benim için doğanın ve çevrenin korunması çok önemli.” (s131).

Toplumsal konulara dikkat çekilerek toplumsal duyarlılık değerine vurgu yapılmaktadır. “Ortaya çıkacak kitabın satışından elde edilecek gelire bayat ekme ilköğretim okulu yapılması kararlaştırıldı.” (s.96) / “Bu çocuklar için bir şeyler yapmalıydık.” (s.134) / “Etkin vatandaşlık toplumsal konularda duyarlı olmayı gerektirir.” (s.141).

Bilimsellik

Bilimsellik 5. sınıf Sosyal Bilgiler değerinde en fazla vurgulanan değerler arasında yer almaktadır. Bilimsellik değeri içerisinde bilimsel düşünceye önem verme (30), bilginlere değer verme (13), çağdaşlaşma (7) alt temaları yer almaktadır.

Bilimsel düşünceye önem verme alt temasına özellikle gerçekleşen düşler ünitesinde ve farklı ünitelerde Atatürk’ün bilime verdiği önemden yola çıkarak birçok kez vurgulanmaktadır.

Bilimsel düşünceye önem verme değeri, Atatürk’ün sözlerinden, uygulamalarından örnek verilerek ve “Gerçekleşen düşler” ünitesi ile “Üretime Katılım, Geleceğimizi Kurtaralım” konusu içerisinde vurgulanmaktadır. “O, ilerlemenin eğitim ve dilime önem vermekle sağlanacağını düşünmüştür.” (s.43) / Bilim ile uğraşmayı seviyorum.” (s.116) / İlköğretim öğrencileri bilim yarışmasına ken-

di icatlarıyla katılıyor.” (s.99) / Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve uygarlık yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, pozitif bilimdir (s.119).

“Bilginlere Değer Verme” alt teması 5. sınıf kitabında geniş yer bulmaktadır. Bilim dünyasına katkısı bulunmuş birçok bilim adamından örnekler verilerek bu değer kazandırılmaya çalışılmıştır. “Edison, çok uzun süren çalışma, araştırma ve deneyleriyle bugün hayatımızda yer alan teknolojik ürünlere çok fazla katkıda bulunan bir bilim insanıdır.” (s.114) / “Bilimsel çalışmalarıyla insanlığa hizmet etmiş bir diğer isim ibn-i Sina’dır.”(s113) / “Newton bilim dünyasına büyük katkı sağlamıştır.” (s.112).

Çağdaşlaşma değerine Atatürk’ün yaptığı inkılaplardan ve teknolojik gelişmelerden bahsedilirken değinilmiştir. “Bu alanda ilk adım çağın gereklerine uymayan akıl ve bilimden uzak mahalle mektepleri ve medreselerin kapatılması oldu.”(s.51) / “Türkiye’de iş dünyası internete iyice alıştı.” (s.174).

Vatanseverlik

Vatanseverlik değeri 5. sınıf Sosyal Bilgiler dersinde geniş yer bulmaktadır. Bu değer içerisinde milli kültür (22), vatan millet sevgisi (14), bayrak sevgisi (9), bayramlar (5) alt temaları yer almaktadır.

Milli kültür değeri “Zengin Kültürümüz” konu başlığın içerisinde birçok kez doğrudan geçmektedir. Türk kültüründen farklı öğelerden örnekler verilerek milli kültür değeri vurgulanmaktadır. “Zengin bir kültüre sahip ülkemizin hemen her yöresinde farklı halk oyunları oynanıyor.” (s.39) / “El sanatlarımız toplumumuzun duygularını, beğenilerini, kültürünü yansıtan değerlerimizdendir.”(s.40) / “Her bir deseninde farklı hikâyelerin olduğu halılarımız...”(s.40)/“Kültürümüzün örnekleri olan türküler, doğdukları yerin özelliklerini taşırlar” (s.41).

Vatan millet sevgisi değeri 5. sınıf kitabında doğrudan “Birlik ve Beraberliğimizin Dayanağı: Milliyetçilik” başlığı ile verilmeye çalışılmıştır. “Yalnız büyük Türk Milletinin soyluğundan doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardır.” (s.45) / “Milliyetçilik, milli birlik ve beraberliğimizin temel taşıdır.” (s.45) / “Büyük devletler kuran atalarımız, büyük ve kapsamlı uygarlıklara da sahip olmuştur.” (s.45).

Yine bu değer “Ortak Değerlerimiz” konu başlığı içerisinde Türkiye’nin konumu ile ilgili metinde de yer almaktadır. “Türkiye sahip olduğu ortak değerlerle ve dünya üzerindeki konumu nedeniyle bölgesinde güçlü bir ülkedir.” (s.163).

Bayrak sevgisine “Bayrak” şiiri ve İstiklal Marşı ile vurgu yapılmaktadır. Ayrıca metinlerde de yer almaktadır. “*Türk milletinin bayrağa verdiği değer milli bayramlarla sınırlı değildir.*” (s.158).

Milli ve dini bayramlara vurgu yapılmakta, ayrıca Nevruz Bayramına da yer verilmektedir. “*Milletçe büyük bir coşku ile kutladığımız milli bayramlarda birçok değerimize vurgu yapılır.*” (s.158) / “*Bayramlarda aileler, akrabalar, komşular bir araya geliriz. Milli ve dini duyguları, inançları, gelenekleri yaşar ve yaşatırız.*” (s.38) / “*Nevruz baharın gelişini temsil eden bir bayramdır.*” (s.38).

Sorumluluk

Sorumluluk değerine ilişkin üzerine düşen görevleri yerine getirme (20), vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirme (5), tutumlu olma (2) alt temalarına ilişkin bulgulara rastlanılmıştır.

Üzerine düşen görevleri yerine getirme değeri, bir grupta, bir kulüpte, ailede görevlerini yerine getirme ve ödevlerini yapma ile ilgili cümleler ile vurgulanmıştır.

“*Oynadığım her rolde yapmam gerekenleri, üzerime düşünleri fazlasıyla yerine getiriyorum.*” (s.16) / “*Yemekten sonra okulda işlediğimiz konuları tekrar ederim, sonraki günün konularına hazırlanırım.*” (s.23) / “*Ekte herkesin rolü, işi belli. Herkes üzerine düşen görevi yerine getiriyor.*” (s.16)

Vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirme değeri vergi verme ve trafik kuralları ile vurgulanmaktadır. “*Vergimi vererek ülkemizin kalkınmasına katkı sağlıyorum.*” (s.88) / “*Hem de devlete vergi ödeyerek ülke ekonomisine katkı sağlar hale gelmişler.*” (s.97) / “*Can ve mal kaybına uğramamak için trafik kurallarına uymak zorundadır.*” (s.147).

Tutumlu olma değeri ile ilgili olarak “*İsraf, ülke ekonomisini nasıl zarar veriyorsa ...*” (s.97), “*Haberde iki günlük ekme israftıyla bir okul yapılabileceği yazıyordu.*” (s.96) ifadelerine yer verilmektedir.

Bağımsızlık

Bağımsızlık ile ilgili bağımsızlığa önem verme (9), cumhuriyeti sevmeye (12) temalarına ilişkin bulgulara rastlanılmıştır.

Bağımsızlığa önem verme değeri “Adım adım Türkiye” ve “Bir Ülke Bir Bayrak” üniteleri içerisinde yer almaktadır. *Türk Milleti bağımsızlıktan uzak*

yaşamamıştır, yaşayamaz ve yaşamayacaktır.” (s.158) / Bağımsız yaşama arzusunun ve bir millet olduğunu göstermiştir.” (s.45) / “Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinin oluş ve bu durum sonraki anayasalarda da aynen korunmuştur.” (s.148) ifadelerine yer verilmektedir.

Cumhuriyeti sevme değeri kitabın farklı yerlerinde birçok kez vurgulanmaktadır. *“Atatürk’e göre Türk Milletinin karakterine ve adaletine en uygun olan yönetim, cumhuriyet yönetimidir.” (s.44) / “Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile Türk devletinin yönetim şekli cumhuriyet oldu.” (s.150) / “Cumhuriyetle birlikte kadın erkek her Türk vatandaşı eğitim alabilmiş, bilimsel çalışmalarında bulunabilmiştir.” (s.118).*

Sevgi

Sevgi değeri içerisinde Atatürk sevgisi (11), doğa sevgisi (4), kitap sevgisi (2), alt temaları yer almaktadır.

Atatürk sevgisi değeri “Adım Adım Türkiye” ünitesi içerisinde birçok kez doğrudan vurgulanmaktadır. *“Hayatını milletine hizmet için adayan Atatürk...” (s.53) / “Kurtarıcını ve en büyük evladını kaybettin.” (53) “Mustafa Kemal... Onların büyük sevgisi ile karşılandı.” (s.47) / “Atatürk İlkerlerine sahip çıkmak ve onları gelecek nesillere aktarmak hepimizin görevidir.” (s.52).*

Doğa sevgisi çevre ile ilgili konuların içerisinde yer almaktadır. *“Okulda en sevdiğim kulüplerin başında izci kulübü gelmektedir. Çünkü ben doğayı, yeşili ve gökyüzünü çok seviyorum.” (s.15).*

Kitap sevgisi ile ilgili *“Derslerin dışında çoğu zamanımızı okumakla geçiriyoruz.” (s.17) / “Biz okumayı seven arkadaşız.” (s.17) / “Atatürk’ün kütüphanesinde dört bine yakın kitap vardı.” (s.42) ifadelerine yer verilmektedir.*

Dayanışma

Dayanışma değeri içerisinde dayanışma (7) ve milli birlik ve beraberlik (5) alt temaları yer almaktadır.

Dayanışma aile hayatından örnekler verilerek ve toplumda gerekliliğine yer verilerek vurgulanmıştır. *“Aile üyelerimiz arasında sıkı bir iş birliği, dayanışma ve anlayış var.” (s.14) / “Akşam yemeği için sofranın hazırlanmasına yardım ederim.” (s.23) “Yaşamımızı sürdürmek, temel gereksinimleri karşılamak için iş bölümü yaparız.” (s.14) / “Atalarımız, akıl akıldan üstündür; bir elin nesi var iki elin sesi var, gibi sözleri boşuna söylememişlerdir.” (s.100).*

Milli birlik ve beraberlik değeri “Adım Adım Türkiye” ünitesinde yer almaktadır. “*Milli Mücadele’de Türk Milleti birlik ve beraberlik içinde hareket etmiştir*” (s.45) / “*Laiklik ilkesi insanlar arasında eşitliği öngördüğünden milli birlik ve beraberliğimizin güçlenmesini sağlamıştır.*” (s.49) / “*Birlik beraberlik içinde Atatürk’ün koyduğu hedeflere ulaşmaya çalışmalıyız.*” (s.52).

Çalışkanlık

Çalışkanlık değeri ile ilgili çalışma isteği (6) ödevlerine çalışma(3) alt temaları yer almaktadır.

Çalışma isteği ekonomik hayat konusu içerisinde ve bilim adamları düşüncelerinden örnekler verilerek vurgulanmıştır. “*Konya Ovasında tahıl üretiminin artması için çalışmak en büyük isteği.*”(s.82) / “*Eğer benim araştırmaların bazı yararlı sonuçlar verdiyse bunlar, sadece çok çalışma ve tutarlı bir düşünme sayesinde olmuştur.*” (s.112) / “*Bu şekilde aralıksız çalışmayı sürdürdüm.*” (s.113).

Ödevlerine çalışmak “*Dersler sona erdikten sonra kütüphanede çalışırım.*” (s.23) / *Derslerimize düzenli çalışarak ülkemizin bilgi üretimine ortak olabilir miyiz* (s.98) cümleleri ile vurgulanmaktadır.

Yardımseverlik

Yardımseverlik değeri ihtiyacı olanlara yardım etme (6) alt teması ile vurgulanmaktadır. İhtiyacı olanlara yardım etme değeri “Elimizden Tutanlar” konu başlığı içerisinde birçok kez vurgulanmıştır. “*Hepimiz çevremizdeki insanlara yardım etmek isteriz.*” (s.134) / “*Yardıma koşacağız hiç düşünmeden.*” (s.134) / “*Bende her ay bir kişinin masrafını karşılamak istiyorum dedi.*”(s.140).

Estetik

Estetik değeri estetiğe önem verme (6) alt teması ile “Güzel Ülkem” konu başlığı içerisinde vurgulanmaktadır. “*Selimiye Camii, taş, mermer, çini, ahşap işlemleriyle eşsiz güzellikte bir sanat eseridir.*” (s.34) / “*Gün doğuşu ve batışının dünyada en güzel islendiği yer.*” (s.34) “*Ürünlerin üzerine çeşitli motifleri .. adeta resim yapar gibi işleriz.*” (s.40).

Saygı

Saygı değeri ile ilgili farklılıklara saygı (4) başkalarına saygı (2),temalarına yer verilmiştir.

Farklılıklara saygı laiklik konusunda ve yalnız değilsiniz konusu içerisinde yer alan Kızılay marşı içerisinde vurgulanmaktadır. *“Hiçbir kimse hiçbir kimseyi ne bir din ne de mezhep kabulüne zorlayabilir.”* (s.49) / *“Her dilde her dinde ırk gözetmeyiz.”* (s.135).

Başkalarına saygı ile ilgili 5. sınıf kitabında; *“Ama bu haklarınızı kullanırken başkalarının haklarına saygısızlık etmemelisiniz.”* (s.28) / *“Kişisel haklara saygı.”* (s.150) ifadelerine yer verilmektedir.

Barış

Barış değeri, milliyetçilik konusu içerisinde Türk milliyetçiliğinin, savaşa karşı olduğu vurgusu ile yer almaktadır. *“Milliyetçilik ilkesi insana ve insanlığa değer verir. Savaşa karşıdır. Daima barışın yanındadır.”* (s.45), *“Turizm hangi katkıları sağlar”* konusu içerisinde barış kavramına vurgu yapılmaktadır. *“Atatürk’e göre dünyada barışın sağlanması ancak bütün insanlara saygı duymak ve hoşgörü göstermek ile gerçekleşir.”*(s.180) / *“Barışçıl bir devlet adamı olan Atatürk, yurtta ve dünyada barışa önem vermiş bunu için birçok ülkeyle barış anlaşmaları imzalanmıştır.”* (s.180) / *“Dünya barışına sağladığı katkılardan dolayı turizm önemli bir etkinliktir.”* (s.181).

Adil olma

Adil olma değeri, yasalarla adalet (4) alt teması altında vurgulanmaktadır. *“Adalet yasalarla yerine getirilir.”* (s.146) *“Yasalar önünde eşit hak.”* (s.150) / *“Hukukun üstünlüğü”* (s.150) / *“Ülke genelinde bağımsız mahkemeler aracılığıyla adaleti sağlar* (s155)

Sağlıklı olmaya önem verme

Sağlıklı olmaya önem verme sağlığa önem verme (3) ve sağlıklı beslenme (1) alt temaları altında vurgulanmaktadır.

Sağlığa önem verme sağlık kurumları ile ilgili metinde ve dumansız hava sahası afişinde yer almaktadır. *“Bu hizmeti en iyi şekilde vermek isteyen devletimiz çeşitli sağlık kurumları kurmuştur.”* (s.128) / *“Yaşasın dumansız hava sahası.”* (s.148) / Sağlıklı beslenmenin önemi ise; *“Kahvaltımı güzelce yaparım.”* (s.23) cümlesi ile vurgulanmaktadır.

Aile Birliğine Önem Verme

Aile birliğine önem verme ile ilgili olarak, aileye önem verme (2) akrabalara önem verme (2), temalarına ilişkin bulguya rastlanılmıştır.

Aileye birliğine önem verme çocuk hakları konusu içerisinde vurgulanmaktadır. “Çocuğun gelişebilmesi için mutlu, sevgi dolu ve anlayış sahibi bir ailede yetişmesi gerekir.” (s.26) “Biz toplumun en küçük grup ve kurumuyuz, kocaman bir sevgiyle birbirimize bağlıyız.”(s.14). Akrabalara önem verme “Rollerimiz” konusunu içerisinde, “Ben böyle zamanları çok seviyorum. Çünkü annem, babam, kardeşlerim, büyük annem, büyük babam, teyzelerim ve kuzenim hep bir arada oluyoruz.” (s.19) cümlesi ile vurgulanmıştır.

Dürüstlük

Dürüstlük değeri, değeri içerisinde akademik dürüstlüğe (2) doğrudan vurgu yapılmaktadır. “Hangi bilgiyi hangi kaynaktan aldığımı özellikle yazdım çünkü öğretmenimiz bunu yaparak eser sahiplerinin emeklerine saygı göstermiş ve bilimsel anlamda doğru davranmış olacağımızı söyledi.”(s.121) / “Raporun son sayfasına bütün kaynakların listesini “kaynakça” başlığı altında yazdım.” (s.121).

Temizlik

Temizlik değeri, temizliğe önem verme (2), “Kahvaltıdan sonra dişlerimi fırçalarım.” (s.23) / “İnsanların temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamaları anayasal haklarından biridir.”(s.129) cümleleri ile vurgulanmaktadır.

Hoşgörü

Hoşgörü değeri, farklılıklara hoşgörü (1) teması ile laiklik vurgusunda şu şekilde yer almaktadır: “Laikliğin temelinde her dine hoşgörü göstermek, insanlara dinlerini yaşabilme hakkını vermek vardır.” (s.49).

Sonuçlar

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından basılan (MEB yay.) ilköğretim Sosyal Bilgiler 4. sınıf kitaplarında vatanseverlik, duyarlılık, sorumluluk, sevgi ve dayanışma en sık vurgulanan değerlerdir. Vatanseverlik değeri özellikle milli kültür ve

vatan millet sevgisi cümleleri ile vurgulanmaktadır. Duyarlılık değeri içerisinde ise en fazla doğal çevreye duyarlılık yer almaktadır. Duyarlılık değeri kitabın içerisinde verilen örneklerde, afişlerde geniş yer bulmaktadır. Sorumluluk değeri ise özellikle vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirme ile ilgili cümlelerde yer almaktadır. Bilinçli tüketici olma özellikle vurgulanmaktadır. Sevgi değeri içerisinde Atatürk sevgisi Atatürk ile ilgili konularda geniş yer tutmaktadır. Yine Kitabın farklı yerlerinde de Atatürk sevgisi vurgulanmaktadır. Kitap sevgisi de yine sevgi değeri içerisinde yer almaktadır. Dayanışma değerinin önemi kurtuluş savaşı ile ilgili konularda ve doğal afetlerle ilgili cümlelerde vurgulanmıştır. 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında, hoşgörü, estetik, dürüstlük ve barış değerleri bir kez vurgulanarak en az yer alan değerler arasındadır.

İlköğretim beşinci sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında en fazla yer alan değerler duyarlılık, bilimsellik, vatanseverlik, sorumluluk ve sevgi değerleridir. Duyarlılık değerinin içerisinde 4. sınıftakinden farklı olarak kültürel mirasa duyarlılık geniş yer tutmaktadır. Doğal çevreye duyarlılık yine 5. sınıf kitabındaki gibi sık vurgulanan değerler arasındadır.

Bilimsellik değeri, 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında dikkat çekici bir şekilde yer almaktadır. Özellikle bilimsel düşünceye değer verme ve bilginlere önem “Gerçekleşen Düşler” ünitesinde sık yer almaktadır. Atatürk’ün bilimle ilgili sözlerine de yer verilmektedir.

Vatanseverlik değeri 4. sınıf kitabındakine benzer şekilde milli kültür ve vatan millet sevgisi değeri ile kitabın farklı yerlerinde geniş yer bulmaktadır.

Sorumluluk değeri içerisinde 4. sınıftakinden farklı bir şekilde üzerine düşen görevleri yerine getirme ve kendinden beklenenleri yapmaya çaba harcama değeri ile vurgulanmaktadır. 4. sınıfta ise Sorumluluk değeri ise özellikle vatandaşlık hak ve sorumluluklarını yerine getirme il ilgili cümlelerde yer almaktaydı.

Bağımsızlık değeri yine 5. sınıf sosyal bilgiler kitabında yer bulmaktadır. Bağımsızlık değeri içerisinde cumhuriyeti sevmeye değeri de yer almaktadır. 4. sınıf Sosyal Bilgiler kitabına benzer, 5. sınıfta da sevgi değeri içerisinde Atatürk sevgisi geniş yer bulmaktadır. Dürüstlük, temizlik, hoşgörü 5. sınıf sosyal bilgiler kitabında en az yer alan değerlerdir.

İlköğretim 4 ve 5. sınıf kitapları birlikte değerlendirildiğinde iki kitapta da özellikle duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi ve dayanışma en sık vurgulanan değerlerdir. Temizlik, dürüstlük, hoşgörü yine iki kitapta da en az vurgulanan değerlerdir. Bilimsellik değeri 5 sınıf sosyal bilgiler kitabında geniş

yer bulurken aynı şekilde 4. sınıf kitabında yer bulmamaktadır. Sağlıklı olmaya önem verme ve aile birliğine önem verme değerleri ise 4. sınıf kitabında daha geniş yer bulmaktadır. Özellikle hoşgörü değerinin 4 ve 5. sınıf sosyal bilgiler kitabında çok az bir şekilde yer almaması büyük bir eksiklik olarak dikkati çekmektedir. Özellikle demokratik değerleri anlama ve saygı duyma, farklılıklara karşı duyarlı olma, başkalarının haklarına saygılı davranma, uzlaşma yeteneğine sahip olma, kendi gereksinimleri ile başkalarının gereksinimleri arasında denge kurma konularına genel olarak vurgu az yapılmıştır. Merey vd (2011) ABD ve Türkiye sosyal bilgiler programlarını karşılaştırdıkları çalışmada yine Türkiye sosyal bilgiler programında hoşgörü değerinin az vurgulandığını tespit etmişlerdir. 4 ve 5. sınıf sosyal bilgiler kitabı içerisinde, saygı değeri kapsamın farklılıklara saygı, başkalarına saygıya yer verilmektedir. Ancak buda çok sınırlı sayıda yer almaktadır. Özellikle son zamanlarda toplumdaki yaşanan olaylara baktığımızda, bugün en fazla ihtiyacımız olan değerlerden biri hoşgördür. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarından birinin demokratik vatandaşlar yetiştirmek olduğu düşünüldüğünde hoşgörü değerinin bu kadar sınırlı yer alması düşündürücüdür. Özellikle bu yaşlardaki çocuklara bu değer kazandırılmaz ise ilerleyen yıllarda bunu kazandırmak daha büyük problem olacaktır. Diğer taraftan birçok kez tekrarlanan, bilimsellik değerini bu yaştaki çocuğa kazandırmak da oldukça zordur.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulmuştur,

Bilimsellik değeri II. Kademe ders kitaplarına kaydırılarak bunun yerine 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında hoşgörü değerine daha fazla yer verilebilir.

Sosyal bilgiler ders kitabı hazırlayan yazarlar, değerlerin ders kitabı içinde orantılı dağılmasına dikkat etmelidir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarının değer eğitimindeki etkililiği ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaşı, O. (2010). Eğitim bilimlerinde yeni yönelimler. E. Karip (Ed.). *Eğitim bilimine giriş*, Ankara: Pegem Akademi.
- Aladağ, S. (2012). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 161, 123-146.
- Aral, D. (2008). *Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı 6. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan değerler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baydar, P. (2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanılan sorunların değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Belet, D., & Devenci, H. (2008). Türkçe ders kitaplarının değerler bakımından incelenmesi. *VII. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu*. Özü home.anadolu.edu.tr/~sdbelet/yayınlar/ders%20kitaplari.pdf adresinde 15 Aralık 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Demir, T. (2012). İlköğretim sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki hikâye metinlerinde yer alan değer unsurlarının eşdizimsel örüntülemeler açısından görünümleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2)1063-1078.
- Doğanay, A. (2011). Değerler eğitimi. C. Öztürk (ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ercan, İ. (2001). İlköğretim sosyal bilgiler programında ulusal ve evrensel değerler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Ergün, M. (2009). *Eğitim felsefesi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Ersoy, F., & şahin, T. (2011) Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Sempozyumu*. "Sosyal ve kurumsal yönleriyle değerler eğitimi". Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Evin, İ., & Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.

- Gömleksiz, M., & Cüro, E. (2010). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-120.
- Hogg, A. M., & Vaughan, M. G. (2007). *Sosyal psikoloji*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 138-145.
- Karadüz, A. (2008). İlköğretim okulları Türkçe dersi kitaplarında “millî ve kültürel değerler”. Türk Halkları Edebiyatı II, *Uluslar arası Çocuk Edebiyatı Kongresi*, Kafkas Üniversitesi, Bakü, 13-15 Kasım 2008, 384-433.
- Karagöz, B. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre ilköğretim 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki değerlerin incelenmesi* (Muğla İli Örneği). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. Yayımlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınç, A., & Akyol, Ş. (2009). ilköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Birinci uluslararası eğitim araştırmaları konferansı*, 1-3 May 2009 Çanakkale.
- Kızılcelik, S., & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi:
- Matan, M. (2004). İlköğretim 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında kültür öğeleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- MEB. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7 sınıflar öğretim programı ve kılavuzu. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Merey, Z., Kuş, Z., & Karatekin. K. (2012). Türkiye ve ABD ilköğretim sosyal bilgiler öğretim programlarının değerler eğitimi açısından karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, KUYEB.12(2)*, 1613-1632.
- Naylor, T. D., & Diem, R. (1987). *Elementary and middle school social studies*, New York: Random House.
- Özgen, S. (2005). İlköğretim 1. kademe Türkçe ders kitaplarında değerlerin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara.
- Sancan, E. (2006). *1998 ile 2004 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının vatandaşlık değerleri açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Silah, M. (2000). *Sosyal psikoloji* (Davranış Bilimi). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Somuncu, S. (2008). İlköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki edebi metinlerin temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Şebnem, A. (2010). İlköğretim 6. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alan sevgi temasının değerler eğitimi açısından *incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletmediği değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 763-779.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, (2010). İlk ders genelgesi, B.08.0.TTK.0.72.02.00, 08 Eylül 2010.
- Tezcan, M. (1991). *Eğitim sosyolojisi*, Ankara.
- Tezgel, R. (2006). Yeni ilköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programında insan hakları ve Değer Eğitimi. *II. Uygulamalı Etik Kongresi*, 18- 20 Ekim 2006, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Topkaya, Y., Tokcan, H., Sancak, Y., & Ulu Kalın, Ö. (2011). Sosyal bilgiler programının belirlediği değerlerin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabına yansımaya boyutlarının değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Sempozyumu*, Sosyal ve Kurumsal Yönleriyle Değerler Eğitimi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Web: <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden 2.Ekim 2011'de alınmıştır.
- Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12(1), 51-69.
- Yaman, H., Taflan, S., & Çolak, S. (2009). İlköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(18), 107-120.
- Yel, S., & Aladağ, S. (2009). *Sosyal bilgilerde değerler öğretimi*. M. Safran (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.